

Sprehodi po
knjižnem trgu

Majda Travnik Vode

Nataša Konc Lorenzutti: Senca brez človeka.

Ljubljana: Slovenska matica
(Knezova knjižnica), 2023.

Dokumentarno-pričevanjski roman *Senca brez človeka* s svojo tematiko – razgrinjanjem usod ukradenih slovenskih Hitlerjevih otrok – zareže tako globoko, da v človeku zažari spoznanje: *Vojna je dogodek, ki ga ni mogoče izčrpati*. Ne čustveno, ne literarno, ne kako drugače. Še po petinosemdesetih letih, odkar je izbruhnila druga svetovna vojna, od vsepovsod naplavlja tako pretresljive zgodbe, da smo skorajda prisiljeni pomisliti: Če se nas še vedno lahko tako živo dotika, ali se je ta vojna sploh končala? Odgovor nemara na najbolj preprost način ubesedijo junaki v poljskem vojnem romanu *Prevoz* Andrzeja Stasiuka: “Vojna se konča, a nikoli ne mine.”

Roman Nataše Konc Lorenzutti prinaša zgodbe, zaradi katerih razumemo, zakaj je tako. Kot avtorica zapiše v uvodnem zapisu h knjigi, so “zgodbe o dojenčkih, ki so bili med drugo svetovno vojno ugrabljeni, podvrženi rasnim selekcijam ter odtujeni družinam in domovini, nastajale že ob zbiranju gradiva za roman z naslovom *Beseda, ki je nimam* ter potem še ob snovanju in snemanju dokumentarnega filma *Zajeti v izviru*”. *Senca brez človeka* je (vključujoč scenarij za film) torej že tretje besedilo, ki je nastalo

Nataša Konc Lorenzutti: *Senca brez človeka*

Sprehodi po knjižnem trgu

na podlagi dokumentarne snovi, na katero je avtorica prvič naletela ob knjigi *Hitlerjevi pozabljeni otroci*, ki je pred leti izšla pri založbi Modrijan. Šlo je za biografijo Ingrid von Oelhafen (oziroma ukradene in ponemčene Erike Matko iz Rogaške Slatine), ki jo je Nataša Konc Lorenzutti med snemanjem filma in pisanjem poiskala, z njo in drugimi “ukradenimi Hitlerjevimi otroki” pripravila srečanje ter jo kot eno od protagonistk vključila v knjigo.

Kot rečeno, je avtorica na podlagi iste snovi leta 2021 že izdala mladinski roman (ki je za razliko od pričujočega v celoti fiksijski), podpisala se je tudi pod scenarij za celovečerni dokumentarni film *Zajeti v izviru – slovenski otroci Lebensborna*. Film je režirala Maja Weiss in je svetovno premiero doživel lani v sklopu slovenskega gostovanja na Frankfurtskem knjižnem sejmu. Ko je bil film že končan, pa se je k pisateljici steklo še toliko novih osebnih zgodb (v knjigi nastopajo še živi pričevalci), dokumentov in drugega materiala, da se je odločila, da napiše še en roman. Snov *Lebensborna* v slovenski književnosti sicer ni popolnoma nova, saj je Anton Ingolič že leta 1955 na podlagi usode enega od tovrstnih otrok, Ivana Pirečnika, napisal mladinski roman *Deček z dvema imenoma*. Sodni proces vračanja Ivana Pirečnika, ki ga omeni tudi Nataša Konc Lorenzutti, je po vojni odmeval po vsej takratni Jugoslaviji in širše; o njem je obširno pisala celo revija *Life*.

Lebensborn, zgolj enega od spodletelih megalomanskih nacističnih poskusov človeškega inženiringa, si je zamislil eden najtesnejših Hitlerjevih sodelavcev, poveljnik SS, Heinrich Himmler. Ena od prioritet nacional-socializma je bila čimprejšnja vzpostavitev nadoblasti arijske rase, tako imenovanih *Herrenmenschen*. Ko so nacisti preračunali, da otrok nemške narodnosti za poselitev celotnega rajha ne bo dovolj, so začeli s “presejanjem” genetsko in rasno potencialno ustreznih otrok tudi na zasedenih ozemljih. Ustanovitveni akt zavoda Lebensborn (gre za poetično poimenovanje, saj staronemška beseda *Born* pomeni izvir, vodnjak; prevod bi se torej glasil *Izvir življenja*) je Heinrich Himmler podpisal na božični večer leta 1937. V Sloveniji so nacisti v dveh ločenih organiziranih kampanjah odpeljali 645 otrok, od katerih je približno trideset malčkov, rojenih med letoma 1941 in 1942, prestalo “rasno selekcijo” in bilo odpeljanih v Lebensbornov dom blizu Leipziga. Treba je povedati še, da so nacisti otroke odvezemali tistim družinam ali njihovim sorodnikom, ki so se zaradi takšnega ali drugačnega prekrška ali zgolj sumov nestrinjanja z režimom znašli na črni listi. V začetku avgusta 1942 so nacistične enote s širšega celjskega območja tako odpeljale več mater z otroki, ponekod tudi celotne družine, v zbirni center v Celje, v naslednjih dneh pa so otroke pregledali in jih po štirih dneh nekaj skupaj z materami vrnilo domov (nekaterim so

odvzeli lastne otroke in jih zamenjali s tujimi), druge pa razvrstili in jih z vlakom v košarah za kruh (o čemer priča fotografija na naslovnici in na notranjih platnicah knjige) odpeljali v Frohnleiten blizu Gradca v Avstriji. Matere, ki so jim odvzeli otroke, so večinoma odpeljali v Auschwitz, od koder se jih le malo vrnilo. V Avstriji so nekatere otroke razporedili v otroška taborišča, trideset izbranih dojenčkov pa so odpeljali v Kohren-Sahlis, mesto v Nemčiji blizu Leipziga, kjer je delovala Lebensbornova podružnica z imenom Sonnenwiese (Sončna poljana). Od tam so otroke oddajali zainteresiranim nemškimi posvojiteljem, ki so jim pristojni povedali, da gre za sirote z vojnih območij, staršev nemške narodnosti ali umorjenih privržencev nacizma (t. i. *Volksdeutscherjev*). Enega od slovenskih otrok, ki se ni nikoli vrnil v domovino, Vilija Goručana, ki je v Nemčiji dobil ime Haymo Henry Heyder, je posvojil Himmlerjev bratranec Hermann Heyder v prepričanju, da gre za nemško siroto. Avtorici je uspelo pridobiti celo osebno korespondenco med Himmlerjem in njegovim bratrancem, v kateri je govora o dečkovi posvojitvi. Ukradeni otroci so po koncu vojne doživeli zelo različne usode: nekatere so preživeli starši ali sorodniki takoj, ko je bilo mogoče, poiskali pri pristojnih organih in jih uspeli vrniti domov, spet drugih slovenski starši iz tega ali onega razloga niso iskali ali se je za njimi izgubila vsaka sled ali pa so jih našli šele veliko pozneje. Tragično bilanco teh otrok, danes osemdesetletnikov, avtorica navede ob koncu knjige skupaj s fotografijami in različnimi dokumenti, s pomočjo katerih je razvozlavala posamične življenjske zgodbe: štirje umrli še pred vključitvijo v Lebensborn, sedem izginulih in petnajst vrnjenih nevklučenih, devetindvajset vključenih v Lebensborn, od tega šest za vedno ponemčenih, sedemnajst vrnjenih, eden ob vrnitvi za vedno zamenjan in šest pogrešanih. Za številkami, ki že same povedo dovolj, se skrivajo pretresljive izpovedi žrtev, ki pripovedujejo o tem, da so se na primer vse življenje spraševali, zakaj jih starši ali sorodniki niso poiskali, o tem, da niso bili nikoli ljubljani in da so se vse življenje počutili izkoreninjene, ali pa nasprotno: da so jih nemški posvojitelji ljubili in da si zato niso želeli domov, pa tudi, da so se k nemškimi krušnim staršem vse življenje tako ali drugače vračali. Avtorica zato zapiše, da so bili ti otroci iz svojih družin ukradeni in izkoreninjani dvakrat: prvič iz izvorne, slovenske družine in drugič, potem ko so se končno prebili iz Lebensborna, še iz krušne nemške družine. Iz pretresljivih prvoosebni pripovedi o raztrganih življenjih in identitetah lahko še vedno razločno razbiramo bolečino za vedno poškodovanih osebnosti. Njihove izpovedi so tako žive in neposredne, da se velikokrat zazdi, kot da zgodb ne pripovedujejo starčki, ki jih je avtorica prestregla ravno še

pravi čas, da lahko sami povedo resnico o svojih življenjih, ampak otroci, ki se vsak dan spominjajo tega, kar so doživeli. Kot da vsa leta, življenje, ki je vmes minilo, ni moglo zabrisati ali odplaviti skoraj ničesar. *Vojna se konča, a nikoli ne mine.*

Formalno gledano je avtorica besedilo – naslov *Senca brez človeka* seveda namiguje na osrednjo temo nepopolnih oziroma ukradenih identitet – zasnovala kot nekakšno večpramensko strukturo, ki jo je podnaslovlila kot *Film v prozi*. Vtis je, da je s tem bolj kot na vsebinsko noto, "filmičnost" zgodb, ki jih predstavlja, merila na notranjo zgradbo knjige, ki sledi matrici dokumentarnih filmov, v katerih si po navadi druga za drugo sledijo zgodbe protagonistov, bodisi kot linearno sosledje več posamičnih zaokroženih zgodb bodisi kot sestavljanka sproti nastajajočih pripovedi, ki se po korakih premikajo proti končnemu klimaksu in razpletu. Avtorica se je odločila za mešanico obeh pristopov: nekatere zgodbe (na primer Franca Zagožna, Ivana Acmana, Matevža Podvinška in Marije Zorko) so predstavljene v enem zamahu, medtem ko so druge "razpršene" skozi celotno besedilo in se po delčkih sestavljajo v celoto (na primer Valentina B., Erike Matko/Ingrid von Oelhafen in Vilija Goručana/Hayma Henryja Heyderja). Zgodba Valentina B., katerega identitete avtoričina raziskava ni mogla dokončno razvozlati, je izhodišče za napol fiksijsko, napol dokumentarno vložno zgodbo, spleteno okrog lika Mete, resnične osebe, ki ji je pisateljica spremenila ime in ki "nastopa v izmišljenih prizorih". V gosto stekano mrežo človeških usod avtorica sproti vpenja obilico dokumentarnega gradiva, pisma nemških in slovenskih staršev, prepise različnih dokumentov, druga pričevanja, reportažno prvoosebno poročilo o poteku svoje raziskave in nastajanju knjige – in prepis svojega dopisovanja z Dario Herasymchuk, svetovalko ukrajinskega predsednika Zelenskega o ugrabitvah deset tisoč ukrajinskih otrok s strani Rusije v aktualni vojni.

Kot kaže, se je avtorica zavedala, da bo zaradi obilice različnih pričevanj, informacij, dokumentov, razgrnjenih družinskih debel ter preklapljanja med njenim lastnim besedilom in Metino zgodbo romanu težko slediti, zato je na začetek postavila seznam vseh omenjenih oseb, nekakšen *Dramatis personae*. Kljub temu se zlasti ob epizodnih prizorih posamičnih usod pričevalcev zgodi, da bralec skorajda izgubi rdečo nit, s čimer nekoliko pade kadenca sicer izjemno dramatičnega in preišljeno sestavljenega besedila. Vendar gre pri tem za zagate, za katere najbrž ni jasno, ali se jim je v tovrstnih hibridnih besedilih, kjer fikcija pravzaprav služi dokumentarnosti, sploh mogoče – in tudi smiselno – izogniti. Dokumenti in osebne izpovedi v pričevanjska in spominska besedila vnašajo največ avtentičnosti in

prepričljivosti, s tem pa tudi dramatičnosti in doživljajske globine. *Senca brez človeka* je tako kot celota kompleksen, celovit, vrednostno nepristranski in z vseh strani osvetljen fikcijsko-dokumentarni kompozit, ki nagovarja tako zgodovinopisje kot široko občinstvo in ob katerem (p)ostane jasno, zakaj se vojna snov nikoli ne izčrpa.

